

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.2.8>
7.01

Дело и индивидуација

Срђан П. Шаровић*

Универзитет у Новом Саду, Академија уметности, Департман за ликовне уметности
ID <https://orcid.org/0009-0004-1255-3558>

Уна Љ. Поповић

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за филозофију
ID <https://orcid.org/0000-0002-3024-1345>

Кључне речи:

индивидуација,
дело,
творачки начин,
уметнички метод,
начело подвига,
начело потпуне
индивидуације,
начело изузећа,
унутрашње време,
унутрашњи догађај

Апстракт

Овај рад је посвећен експликацији *начела подвига* (*начела потпуне индивидуације*) као уметничког метода. Начело подвига је један вид (творачког) *начела изузећа*, као начина једнозначног издвајања неког појединачног догађаја захватом у времену. Начело подвига (начело потпуне индивидуације) односи се на догађаје у самом човеку, односно на догађаје у духу и унутрашњем времену. За разлику од спољашњег, квантизованог и мерљивог времена, унутрашње време измиче било каквом ограничењу, а самим тим и дефинисању или мерењу. Догађаји у духу, који се живе и кроз које се личност одређује и индивидуира, отуда се могу назначити, па и довести до видљивости само творачким делом, „отиском“ душе/духа. Дело настало по начелу подвига, међутим, није засновано на изображавању људске личности уметничким средствима, нити се појединачна (развојна) личност узима као крајњи извор и порекло дела. Напротив, ради се о могућности да се смисао припадан унутрашњим догађајима учини видљивим делом, а путем творачког начела – и то као смисао који није ограничен на било коју индивидуу, али ипак прожима сваку. Под творачким начелом (уметничким методом) разумемо низ поступака у духу и уму уметника, својеврсно како *духа* којим се дело у свом несводивом смислу и истини води до изображења и појавности. Дакле, начело управља рукодељством и даје начин употребе технике у изради дела, тако да та употреба своју сврху и значење добија од начела. Отуда о начелу подвига у овом раду промишљамо полазећи од његове непосредне примене у творењу дела; у конкретном, ради се о серији слика. Сходно томе, ово излагање теми односа егзистенције и стваралаштва приступа полазећи од уметничког стварања усмереног на аутентичну егзистенцијалну ситуацију која се открива искључиво творењем и кроз дело. (*примљено: 17. септембра 2023; прихваћено: 15. октобра 2023*)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Увод

У овом излагању проблему односа стваралаштва и егзистенције, теми скупа посвећеног професору Сретену Петровићу, приступамо полазећи од уметничког стваралаштва усмереног на постојање човека какво се показује у духу и путем дела. Заступамо став да се смисао постојања, општег и људског, саопштава творачким делом – делом бременитим смислом које се може доживети у целости, а разумети само делимично. Сходно томе, у првом плану рада биће непосредно разматрање творачке делатности: излагање настаје као израз промишљања стварања серије слика. Другим речима, теми односа стваралаштва и егзистенције приступамо полазећи од дела (серије слика) и творења дела, а не од рецепције или накнадног теоријског осврта на дело.

У основи нашег приступа је теза оличена у речима Колина Хејза (Colin Hayes): „Почев од теме па до Метода и кроз довршење слике, сликар мора да мисли“ [прев. С.Ш.] (Hayes, 1972: 781). Мисао, дакле, није искључена из творења дела, па се отуда о стваралаштву може и мора говорити сходно таквој, у творењу саучесничкој и творењем обликованој мисли. Наравно, мисао која припада творењу се пројављује и види делом. Како даље наводи и сам Хејз: „Ради се о томе да, док апстрактне мисли филозофа могу остати апстрактне, апстрактне мисли сликара морају постати конкретне“ [прев. С.Ш.] (Hayes, 1972: 781).

Ипак, *апстрактне мисли* онога ко твори до отеловљења у (конкретном) делу долазе нарочитим путем: оне образују *творачко начело*, односно *уметнички метод* који управља изображавањем дела. Отуда, творачко начело се може не само доумити и промислити, већ и саобразно саопштити. Мисли које образују начело немају извор у уметнику, већ потичу од онога што жели да се пројави као дело и припадају самостојном самоорганизовању дела. Речима Пола Кровтера (Paul Crowther): „Стога, ако се дело може интерпретирати *само* као израз намере или става [уметника – прим. У.П.], нема апсолутно никаквог основа да га сматрамо уметношћу. Пре, у најбољем случају то је иронична и опскурна врста мета-теоријске или критичке активности која паразитира на правој уметности“ [прев. У.П.] (Crowther, 2013: 26). Како свој извор и садржај имају у делу и творењу, а не у знању или самовољи уметника, промишљање и саопштавање творачког начела одступају од устаљених облика теоријског разматрања уметности. Сходно томе, референце у раду имају само улогу огледања и никако нису основ или наставак изнесених промишљања; референце су укључене из формалних разлога и не подржавају теоријски систем коме реферирање припада.

У овом раду представићемо управо једно нарочито творачко начело – *начело подвига*, чији је други назив *начело потпуне индивидуације*. Поменути серија слика, полазећи од које настаје наше излагање, сачињена је по овом начелу. Како је у овом раду реч о нарочитом начину стварања дела, најпре треба објаснити шта је то творачко начело (уметнички метод). Потом ћемо детаљније представити само начело подвига, а након тога ће бити могуће извести закључке о начину на који дело створено по начелу подвига указује на смисао унутрашњих догађаја – догађаја у духу човека.

2. Творачко начело (или уметнички метод)

Творачко начело (или уметнички метод) је начело које управља изражавањем, саображавањем и изведбом дела. Творачко начело је како духа – низ поступака осмишљених у духу и уму пре и независно од непосредне израде дела. Када се поступа по творачком начелу, дело се пушта да се самостално саобразује до неког свог довршеног вида и појавности (Landgraf, 2009: 184). У таквом поступању онај ко твори не намеће себе делу, већ саучествује у његовом настанку и изражавању уклањајући све што би могло да запречи самостојно пројављивање дела: „Дела која се самоорганизују почињу из одређеног предефинисаног стања, које представља могућност развоја који је ван контроле уметника“ [прев. С.Ш.] (Sweeney, 2008: 90). Творачко начело јемчи да поступање по начелу исходи делом које је *самостојно* и *самоорганизујуће*, али и *откривајуће*, *живо* и *родоначелно* (јер дело *порађа свој свет*).

Творачко начело се обликује сходно делу које треба сачинити, и то као одговор на питање: *како изобразити оно што само од себе жели да се пројави?* Ономе што жели да се пројави мора се обезбедити проходност до дела, онако како оно само тражи и захтева. Творачко начело је одговор на такав захтев, и осмишљава се у мери поимања захтева дела и оног што жели да се пројави делом: „Без унутрашње нужности, без чистог унутрашњег саосећања и надахнућа, истинска и чиста уметност није могућа. Та ‘унутрашња нужност’ је основ свеколике уметности, укључујући сликарство, ма колико да је апстрактно“ [прев. У.П.] (Van den Braembussche, 2006: 105).

Дакле, у творењу дела најпре се осмишљава творачко начело, па оно даље испоручује средину, средства и технике израде, те управља свим појединим корацима изведбе дела. Творачко начело се мора појмити изнутра, према свом унутрашњем устројству и смислу. Отуда се творачко начело не може исправно разумети полазећи од претходно усвојених знања и вештина везаних за средину, средства и технике израде дела. Напротив, у поступању по начелу таква знања треба оставити по страни, те допустити да начело управља рукодељством. Прва дела створена по неком творачком начелу се имају сматрати темељним и узоритим; она су први доказ тог творачког начела.

Како се осмишљава у духу и уму, творачко начело се може промислити и другима саопштити. Разумети већ осмишљено и саопштено творачко начело подразумева могућност да се оно примени у даљем изражавању других дела. Даља примена успостављеног творачког начела не значи дословно понављање свих поступака израде првих и узоритих дела (или других дела) насталих на основу тог начела. Напротив, поступање по творачком начелу захтева разумевање суштине тог начела и његово самостојно спровођење као изражање дела.

Након што се успостави творачко начело, оно испоставља средину у којој ће се дело изобразити, а средина даје средства, технике и начине поступања са средствима током изведбе (Šarović, 2021a: 163–164). Творачка средина, односно уметнички медиј, јесте крајолик изражавања дела и условљава могући опсег

његове појавности (Davies, 2008: 58–59). Начело не зависи од средине, средстава и техника израде, већ поступање по начелу мора бити могуће у свим срединама и употребом било којих средстава и техника (Grugan, 2009: 6). Средина, дакле, не претходи делу: творачку средину одређује оно што жели да се пројави, па дело само бира у којој ће се средини изобразити. Штавише, исто дело може да се остварује кроз више средина, а по истом творачком начелу.

Приликом творења се мора уважити природа средине, јер свака средина има своје особености и домаћаје (Davies, 2003: 189–190). Средина подржава одређени и ограничени избор средстава и техника изображавања, а самим тим и ограничени опсег могућих поступања у непосредној изведби дела (Gracyk, 2012: 56–57). Ипак, која ће тачно средства и технике бити употребљени, односно који ће тачно поступци бити примењени одређује само дело у настајању, а путем творачког начела. У супротном, ако се средина, средства и технике унапред намећу делу, дело не може доћи до свог самостојног вида и појавности (Petrović, 2016: 167).

Поступањем по творачком начелу дело се пушта да се изнутра самоорганизује (Boden, 2011: 179), па се одређена средина, средства и технике израде сами од себе показују као одговарајући за изображење и израду управо тог дела. Творачко начело и само дело у настанку такође управљају вештинама и знањима које захтевају средства и технике, односно конкретна поступања у њиховој примени. Како начело испоручује средину, средства и технике, тако се по начелу осмишљавају и сви поступци израде, па непосредно сачињавање дела прати све постављене кораке и њихов поредак. Творачко начело, дакле, управља и осмишљава рукодељство, а рукодељство се преко начела уподобљава делу (Šarović, 2021a: 165).

Творачко начело чува дело и његов *самостојни смисао*, обезбеђујући дело од свих спољашњих тумачења и интерпретација (Crowther, 2013: 14). Смисао дела припада делу и по својој природи измиче сваком коначењу: то је живи, вишезначан, разноврстан и пун смисао, који се може видети и захватити само путем дела (Asavei, 2018: 11–12). Посматрач сусреће тај смисао заједно са делом и непосредно изнутра одговара: ако препознаје дело, посматрач се саглашава са делом и саучествује у његовом смислу. Тако негирање смисла који се путем начела пројавио кроз изображење дела значи суштинско неразумеваче дела – обесмишљено разматрање (његове) појавности (Lamarque, 2010: 172–174). Пошто се дело изображава по свом творачком начелу, начелом се разуме како појавност дела, тако и смислени поредак који се пројављује кроз опажљиву појавност. Саопштавање неког већ образованог творачког начела стога излаже оно што припада делу и даје кључ његовог разумевања.

3. Начело подвига (или начело потпуне индивидуације)

Начело подвига, односно *начело потпуне индивидуације*, представља творачко начело по ком се изображавају дела која указују на унутрашње догађаје – догађаје у духу човека. Унутрашњи догађаји имају својствени

инхерентни смисао, који се захвата и опажа изнутра (духом) (Finkelstein, 2008: 58–61). Отуда су догађаји у духу и смисао тих догађаја видљиви човеку који их живи, али се они могу испољити, саопштити другима.

Испољавање и саопштавање догађаја у духу, међутим, често не успева да обухвати целину смисла којима су унутрашњи догађаји бременити. Изворни смисао унутрашњих догађаја – смисао који личност живи и осећа – остаје ван домаћаја пуног изражавања ако се саопштавање тих догађаја креће унутрашњим догађајима спољашњим (и задатим) оквирима и путањама. Било да се ради о свакодневном језичком саобраћању или о стваралаштву, свако наметање облика њиховом својственом смислу унапред промашује. Саопштавање смисла догађаја у духу, стога, свој облик и израз мора да добије изнутра, полазећи од самих тих догађаја. Ако се ради о делу, начин творења дела мора уважити својствени смисао догађаја у духу и то тако да се раскривање тог смисла путем дела одвија кроз унутрашњу саобразбу дела (Wilde, 2012: 35).

Штавише, како догађаји у духу нису догађаји у физичком простор-времену, они имају сопствено и својствено унутрашње време (McInerney, 1992: 108–109). Догађаји у духу опажају се само у том унутрашњем времену, кроз које се захвата и њихов смисао. Отуда творење дела које би адекватно саопштавало унутрашње догађаје мора да задовољи бар два услова. Најпре, творење дела мора да обезбеди да се смисао догађаја у духу раскрије и покаже изнутра, сам по себи и онакав какав јесте. Потом, творење дела мора да уважи унутрашње време у ком се искушавају догађаји у духу и кроз које се захвата смисао тих догађаја. Начело подвига као творачко начело осмишљено је да исходи управо делима која указују на догађај у духу у њему припадном унутрашњем времену и смислу.

Начело подвига је суштински повезано са још два творачка начела. Као творачко начело, начело подвига (начело потпуне индивидуације) је један вид или грана начела *изузећа*. Други вид начела *изузећа* је *начело потпуног одређења (великих серија)*, по ком настају дела која упућују на спољашње догађаје. Важно је нагласити да у питању нису три различита и међусобно независна творачка начела, већ су начело подвига и начело потпуног одређења (великих серија) два нарочита усмерења јединственог начела *изузећа*. Начело подвига је заправо начело *изузећа усмерено увируће* и центрипетално – ка унутра и ка догађајима у духу човека, а начело потпуног одређења (великих серија) је начело *изузећа усмерено извируће* и центрифугално, ка догађајима у физичком простор-времену. Дакле, начело *изузећа* је једно јединствено *из-у-вир* (Шаровић, 2021: 108–109) (кровно) творачко начело чије одреднице стоје у основи начела подвига и начела потпуног одређења (великих серија).

Начело *изузећа* је осмишљено као одговор на питање како издвојити јединствени догађај захватом у времену и при томе указати на све могуће одлике догађаја. Дакле, начелом *изузећа* се обезбеђује потпуно и једнозначно издвајање неког појединачног догађаја у односу на све остале. Прецизније, начелом *изузећа* се издваја *место пројављивања* појединачног догађаја

у времену (и простору), а самим тим се издваја и догађај који се пројављује на том месту. Упућивањем на место пројављивања догађаја упућује се и на сам догађај, јер догађај се увек одвија на неком (одређеном) месту и у неком (нарочитом) времену.

Пројављени догађај осматра се у одређеној јединици спољашњег физичког линеарног времена или у унутрашњем нелинеарном немерљивом времену. Када се пројављени догађај осматра у одређеној јединици спољашњег времена, начелом се издваја догађај у физичком простор-времену и објективном смислу. Када се пројављени догађај осматра у унутрашњем времену, начелом се издваја унутрашњи догађај у духу. Дела настала по начелу подвига указују на јединствени догађај у духу у њему припадном унутрашњем времену и смислу. Исходећа дела представљају начелом издвојени догађај а да му не намећу било какво значење или тумачење, укључујући ту и оно које би уметник самовољно приписао сопственим унутрашњим догађајима на која дела упућују (Wilde, 2012: 29). Дакле, овде се ради довођењу унутрашњег догађаја до пуне видљивости путем дела, а не о подражавању или експресији тог догађаја.

Према начелу изузећа, догађај се не издваја директно, већ тако што се једнозначно издваја место могућег пројављивања догађаја. Место (могућег) пројављивања догађаја одређује се удруживањем вредностима одређених просторно-временских одредница. Место пројављивања се издваја кроз вредности одредница спољашњег физичког простор-времена – географске дужине и ширине, године, месеца, дана (и минута) када се догађај десио; овде се пошло од премисе најопштијег познавања и разумевања света и најопштијих консензуса (McInerney, 1992: 48–49). На издвојеном месту се осматра пројављивање догађаја.

У случају начела потпуног одређења (великих серија), место могућег пројављивања догађаја а и сам догађај су у физичком простор-времену, па вредности одредница издвајају догађај потпуно и без остатка (Sherover, 2001: 226–227). Како у исто време на истом месту не може да се деси више од једног спољашњег догађаја, тако се тачним одређивањем тог места и времена појединачни спољашњи догађај јасно изузима од свих других. Међутим, у случају начела подвига и догађаја у духу, место могућег пројављивања (догађаја) није неки сегмент физичког простор-времена, већ конкретно биће - човек у ком се одвија унутрашњи догађај. Штавише, како је место пројављивања унутрашњег догађаја човек, то место не може бити слободно од догађаја: то није место могућег, већ *увек датог пројављивања* неког унутрашњег догађаја. Биће човека, наиме, подразумева догађаје у духу као своју суштину, па се у човеку увек одвија неки унутрашњи догађај (Shear, 2014: 46–47).

Унутрашњи догађаји се одвијају у унутрашњем немерљивом времену. Догађај у духу се искушава као догађај независан од физичког линеарног времена, као догађај који има својствено унутрашње време. За разлику од спољашњег, квантизованог и мерљивог времена, унутрашње време измиче било каквом ограничењу, а самим тим и одређењу и размеравању (McInerney, 1992:

15, 113; Sherover, 2001: 223). Утолико је унутрашње време све-време духа у ком се све одвија једновремено. Из тог особеног унутрашњег времена догађаја отвара се нарочити простор, па се догађај у духу искушава као догађај који се одвија у својственом (времену и) простору (Bunge, 2012: 145). Простор и време духа су нераскидиво повезани, тако да је унутрашње време *просторно*, а унутрашњи простор *временит* (Sherover, 2001: 243–244). Својствено време и простор догађаја у духу искушавају се као јединствена целина. При томе, унутрашње време одређује унутрашњи простор, који се обликује и протеже сходно кретању унутрашњег времена. Као и унутрашње време, унутрашњи простор има нарочиту каквоћу и не може се квантизовати ни мерити. Управо стога догађаји у духу се могу назначити и довести до видљивости само творачким делом којим исходе (Hurlblut/Schwitzgebel, 2011: 3).

По начелу подвига, вредности просторно-временских одредница чијим се удруживањем одређује место пројављивања унутрашњег догађаја припадају физичком линеарном простор-времену. Стога се ове одреднице не тичу директно догађаја у духу. Ипак, вредностима одредница може се издвојити место пројављивања унутрашњег догађаја зато што је то место човек, а човек као духовно-физичко биће заузима неки положај у физичком простор-времену. Поступање по начелу издвајањем места пројављивања обезбеђује и (посредно) издвајање самог догађаја (Sherover, 2001: 218–219).

Дакле, унутрашњи догађај се одвија у *месту* (у човеку) – а не *на месту* на које упућују вредности одредница. Отуда, а сходно природи догађаја на које указују, дела настала по начелу подвига настају у *времену* (*трајања*) *унутрашњег догађаја*, док се он дешава. Та дела су, дакле, израз и оваплоћење догађаја у духу уметника док твори дело. Међутим, догађаје у (свом) духу уметник представља по начелу, а не тако што би им својевољно одредио појавни облик или значење (Battaile, 2014: 13–14). Поступањем по начелу подвига унутрашњи догађаји се представљају указивањем ослобођеним било ког тумачења: „Сликање није пуко изливање емотивних стања уметника. Ма у ком стању да је уметник, ако је то стање усмерено на то шта он или она ради, онда су било која осећања или опажаји структурирани кроз уметнички метод“ [прев. У.П.] (Wilde, 2012: 35).

Поступање по начелу подвига налаже да се свакој вредности просторно-временских одредница (сваком податку) додељује одређени ликовни основ (елемент). Ликовни основи, дакле, непосредно представљају вредности просторно-временских одредница. Међутим, како вредности одредница удружено издвајају место пројављивања унутрашњег догађаја, дело кроз своје основе представља и догађај, указујући на њега преко вредности одредница. По начелу подвига, ликовне вредности основа дела варирају у зависности од вредности просторно-временских одредница, тако да ће два дела која упућују на два различита унутрашња догађаја имати сродне, али не и истоветне основе. Напокон, ликовни основи дела се међусобно саодношавају до довршене саобразбе слике сходно творачком начелу. Заједно са основима, по творачком

начелу се структурирају, а самим тим осмишљавају и представљени подаци о месту пројављивања догађаја. Како поступање по начелу искључује све сем (пројављивања) самог догађаја, унутрашњи догађај се делом раскрива изнутра, без запрека и у пунини свог смисла (Battaile, 2014: 9). На тај начин довршено дело путем саобразбе основа показује смисао догађаја на који указује.

Природа вредности одредница, односно података о месту пројављивања догађаја је апстрактна, па је и њихово представљање суштински апстрактно ма какав био ликовни израз у изображавању дела. Отуда, реч је о *општој (апстрактној) представљачкој уметности*. За разлику од традиционалне представљачке уметности, у делима насталим по начелу подвига ликовни основи непосредно представљају апстрактне податке (вредности одредница), а не сам догађај или биће. Самим тим, начело подвига не подразумева фигурацију и директно приказивање, па ни наметање смисла унутрашњем животу човека. Фигурација, наиме, успоставља неке облике и оквире, а тиме увек и неко одређено значење. Дела настала по начелу подвига чине видљивим смисао унутрашњих догађаја – а тиме чине видљивим и личност – стога што нису ни опис ни приказ тих догађаја. Таква дела издвајају унутрашње догађаје пројављене кроз изображење дела и указују на њих, а смисао се успоставља и саобразује изнутра. Пошто се применом начела подвига циља на раскривање унутрашњег догађаја какав јесте, томе је начелно примерен апстрактни ликовни израз.

4. Закључна разматрања

Дело настало начелом подвига, дакле, није засновано на изображавању личности као теме или мотива. Отуда ни смисао унутрашњих догађаја које дело чини видљивим није ограничен на појединца, већ прожима и одређује сваког човека. Појединачна личност се захвата уважавањем унутрашњих догађаја кроз које и у којима живи, кроз које се индивидуира као својствена и непоновљива личност (Gray, 2007: ix). Особеност личности човека обликује се догађајима у духу, било да се они (садржински) непосредно тичу духовног или су усмерени на живот са другим људима, једнако у духовном и физичком простору. Дело настало по начелу подвига указује на појединачни догађај у духу појединачног човека као јединствене личности. Међутим, смисао који се тим путем раскрива тиче се како тог појединачног догађаја, тако и личности која га живи и осећа: кроз догађај у духу показује се *онај ко јесте* тај догађај.

Штавише, смисао унутрашњег догађаја који се раскрива делом не тиче се само појединца који искушава тај догађај, већ је то смисао личности као такве – сваке (појединачне) личности у начину како живи и на који јесте. Оно *шта* и како личност (изнутра) *јесте* припада духу, а самим тим и апстрактном, безусловном и свеобухватном. Унутрашње и духовно не подлежу ограничењу и честичењу. Унутрашње време не може да се измери и квантизује – оно је сво-време духа. Отуда се изображењем дела по начелу подвига остварује видљивост онога што је по себи невидљиво и неухватљиво било каквим коначењем смисла и значења (Henry, 1973: 438).

Смисао унутрашњих догађаја који се живе и којима се обликујемо као несводиве личности се може изразити само начином који потиче од духа и који подржава обухват духа. Делом остварено упућивање на неки унутрашњи догађај захвата целину личности, обухват свих унутрашњих догађаја. Биће човека се не мерева и не дели, не рашчлањује како се то обично ради са стварима и у спољашњим оквирима. Личност се кроз дело показује недељиво, онаква каква *јесте*, а то значи – *по духу*. Ма колико начело подвига омогућавало издвајање појединачног унутрашњег догађаја неке одређене личности, дело сачињено по том начелу чини видљивим више од тога. Делом се раскрива *пуни смисао* унутрашњег догађаја: како то значи *пун обухват* (целокупне) личности, тако дело указује и на оно што је за личност родоначелно, ка чему и са чиме је по својој природи управљена.

Природа (постојања) човека је, по избору, стваралачка или рушилачка. Творачка дела као тачке згрушавања и саобразовања смисла показују стваралачку суштину, чине је видљивом и разумљивом. Као места пројављивања духа, дела показују безгранично и свеопште, одакле и наше постојање добија смисао. Попут сугласника, који значење добијају тек у обухвату самогласника, изображена дела пројављују више од своје појавности – она су СУдела једног и јединственог СВЕдела. Творење, тако, није само начин да се мисли и саопштава о смислу и постојању појединца и појединачног, већ и начин да се разуме укупност свега што *јесте*.

Литература

- Шаровић, С. (2021). *Изувир: poiesis и естетски критеријум*. У И. Драшкић Вићановић, Н. Грубор, У. Поповић и др. (ур.), *Ангажована естетика* (стр. 93–112). Београд: ЕДС.
- [Šarović, S. (2021). *Izuvir: poiesis i estetski kriterijum*. У I. Draškić Vićanović, N. Grubor, U. Popović i dr. (ur.), *Angažovana estetika* (str. 93–112). Beograd: EDS]
- Asavei, M. A. (2018). *Aesthetics, Disinterestedness, and Effectiveness in Political Art*. Lanham/Boulder: Lexington Books.
- Battaile, G. (2014). *Inner Experience*. New York: SUNY Press.
- Van den Braembussche, A. (2006). *Thinking Art*. Dordrecht: Springer.
- Bunge, M. (2012). *Treatise on Basic Philosophy. Ontology II: A World of Systems*. Dordrecht: D. Riedel Publishing Company.
- Boden, M. (2011). *Creativity and Art. Three Roads to Surprise*. Oxford: Oxford University Press.
- Crowther, P. (2013). Indifferent to Intentions: The Autonomy of Artistic Meaning. In O. Hullat (Ed.), *Aesthetic and Artistic Autonomy* (pp. 13–30). London/New Delhi: Bloomsbury.
- Davies, D. (2008). *Art as Performance*. Malden: Blackwell Publishing.
- Davies, D. (2003). Medium in Art. In J. Levinson (Ed.), *The Oxford Handbook of Aesthetics* pp. 181–191). Oxford: Oxford University Press.

- Gray, F. (2007). *Jung, Irigaray, Individuation. Philosophy, Analytical Psychology, and the Question of the Feminine*. London/New York: Routledge.
- Gracyk, T. (2012). *The Philosophy of Art. An Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Grugan, A. (2009). Wassily Kandinsky: Creative Breakthrough to Absolute Art. In L. DellaPietra (Ed.), *Perspectives on Creativity* (pp. 2–25). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Hayes, C. (1972). Idea and Method in Painting. *Journal of the Royal Society of Arts*, 120(5196), 780–818.
- Henry, M. (1973). *The Essence of Manifestation*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Hurlblut, R., Schwitzgebel, E. (2011). *Describing Inner Experience? Proponent Meets Sceptic*. Cambridge: The MIT Press.
- Lamarque, P. (2010). *Work and Object. Explorations in the Metaphysics of Art*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Landgraf, E. (2009). Improvisation: Form and Event – A Spencer-Brownian Calculation. In B. Clarke, M. B. N. Hansen (Eds.), *Emergence and Embodiment. New Essays on Second-Order Systems Theory* (pp. 179–204). Durham/London: Duke University Press.
- McInerney, P. (1992). *Time and Experience*. Philadelphia: Temple University Press.
- Petrović, S. (2016). *Estetika u doba antiugetnosti*. Beograd: Dereta.
- Shear, J. (2014). Converging on the Self: Western Philosophy, Eastern Meditation and Scientific Research. In S. Menon, A. Sinha, B. V. Sreekantan (Eds.), *Interdisciplinary Perspectives on Consciousness and the Self* (pp. 41–51). New Delhi: Springer.
- Sherover, C. M. (2001). *The Human Experience of Time. The Development of Its Philosophic Meaning*. Evanston: Northwestern University Press.
- Sweeny, R. (2008). Unthinkable Complexity: Art Education in Networked Times. In M. Alexenberg (Ed.), *Educating Artists for the Future. Learning at the Intersections of Art, Science, Technology and Culture* (pp. 85–102). Bristol: Intellect Books.
- Finkelstein, D. H. (2008). *Expression and the Inner*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Šarović, S. (2021a). Šta pada pod krušku? Reč o umetničkom metodu. *Theoria*, 64(2), 161–171.
- Wilde, C. (2012). Painting, Expression, Abstraction. In A. Harrison (Ed.), *Philosophy and the Visual Arts. Seeing and Abstracting* (pp. 29–50). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Srđan P. Šarović
Una Lj. Popović

Summary

ARTWORK AND INDIVIDUATION

This paper deals with the explication of *the artistic method of complete individuation*. The method of complete individuation is a branch of *the (artistic) method of exception*. The method of exception allows for the univocal identification of a single event's occurrence envisaged in time. The method of complete individuation, however, refers to events and occurrences within the (human) person, i.e. to events and occurrences within the spirit and inner time. Inner time, differing from the outer measurable and quantifiable time, eludes all restrictions and, consequently, all definitions and all measuring. Therefore, occurrences within the spirit, which are lived and through which one defines and individuates oneself, can be indicated and made visible only through the artwork, the 'imprint' of the spirit/soul. The artwork created according to the method of complete individuation, however, is not an artistic expression of personality, nor is this changeable personality (in development) the final source and origin of the artwork. On the contrary, it is about the possibility of making visible the meaning of inner events through the work of art and the application of the artistic method; such meaning is not restricted to any single individual, but is integral for all of them. The artistic method is a set of actions within the mind and the spirit of the artist, a particular *way of the spirit*, directing the unique meaning and the truth of the artwork to its fashioning and appearance. Therefore, the method directs the artwork's making and provides a way of using the techniques and technologies so that their meaning and purpose are defined according to the method. Consequently, in this paper the method of complete individuation is considered starting from its direct application in the creation of an artwork; specifically, a painting series. Our presentation will accordingly address the topic of existence and creation from the perspective of the artistic creation focused on the authentic existential situation, revealed solely through creation and the artwork.

Key words:

individuation, artwork, artistic method, inner time, method of complete individuation, method of exception, inner event